

Будас Ю.О.

аспірант,

*Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського*

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ДІЛОВОЇ ГРИ

У статті автор обґрунтовує модель підготовки студентів до майбутньої інноваційної педагогічної діяльності засобами ділової гри.

In the article the pattern of students' readiness to future innovative activity is theoretically substantiated.

Постановка проблеми. Модернізаційні перетворення в освіті й активне запровадження інноваційних, інформаційних технологій, як ніколи потребують вдумливого, обережного діагностування нововведень, а звідси – готовності вчителів до відбору та залучення потрібних, позитивних інновацій до своєї діяльності. Професійна підготовка вчителів має відповідати запитам суспільства, оскільки аморфне ставлення педагогів до змін у більшості випадків не лише заважає інноваційним освітнім процесам, а й шкодить. Традиційні, репродуктивні методи підготовки фахівців у ВНЗ готують вчителів до стереотипної, шаблонної діяльності. У той самий час є методи активного навчання, зокрема ділові ігри, котрі здатні забезпечити формування інноваційної компетентності вчителя. Проте в літературі досі не обґрунтована модель формування готовності майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності засобами ділової гри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема педагогічної інноватики присвячена значна кількість наукових праць українських дослідників (Л. Ващенко, І. Гавриш, Л. Даниленко, Т. Демиденко, І. Дичківська, Н. Клокар, О. Козлова, В. Кремень, В. Паламарчук, І. Підласий, С. Сисоєва). Достатньо уваги розробці даного питання приділяють такі зарубіжні вчені, як З. Абасов, К. Ангеловські, М. Бургін, М. Кларін, Л. Подимова, В. Полонський, В. Сластьонін, Н. Юсуфбекова. Деякі питання впровадження методів активного навчання, інноваційних технологій до

професійної підготовки фахівців висвітлені в працях О. Вербицького, Л. Волкової, Т. Воровки, Р. Гуревича, О. Дубасенюк, М. Кадемії та інших.

Мета статті. Обґрунтувати модель підготовки майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності (ІПД) засобами ділової гри.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення й отримання більш повного уявлення про об'єкт дослідження зручним способом вважається метод моделювання. За С. Гончаренко, під моделлю слід розуміти «штучну систему елементів, яка з певною точністю відображає деякі властивості, сторони, зв'язки об'єкта, що досліджується» [3, 120]. До основних компонентів моделі належать мета, принципи, форми, методи, критерії і показники оцінювання явища, яке досліджується, педагогічні умови, результат та інші.

Авторську модель підготовки майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності засобами ділової гри (рис. 1) було розроблено відповідно до теоретичного аналізу проблеми дослідження.

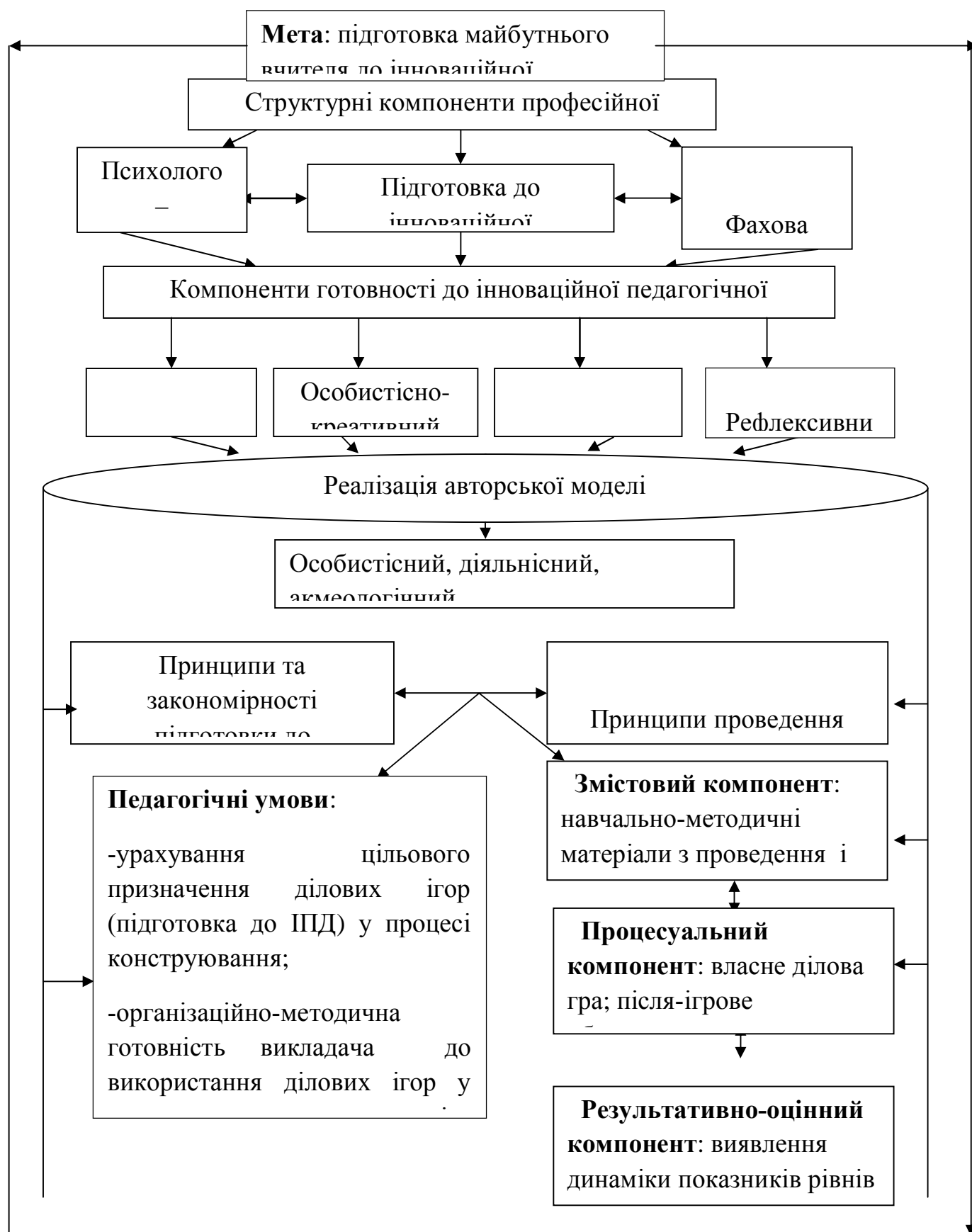
Суспільство потребує вчителя, здатного швидко адаптуватися до змін навколишнього світу, створювати сприятливі умови для реалізації потенційних можливостей кожного. Суттєвою складовою його професійної готовності, окрім психолого-педагогічної та фахової, нині вважається компетентність щодо сприйняття, розповсюдження та створення освітніх інновацій. Система вищої професійної освіти відповідно до сучасних тенденцій намагається акцентувати увагу на формуванні творчого, креативного мислення вчителів, їхньої здатності нестандартно та якісно вирішувати професійно-педагогічні завдання.

На основі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження до структурних компонентів готовності щодо інноваційної педагогічної діяльності ми відносимо такі: мотиваційний, особистісно-креативний, технологічний та рефлексивний.

Мотиваційний компонент включає в себе особистісно-ціннісне ставлення до обраного фаху, бажання досягти успіху, самореалізуватися в професії вчителя, долучатися до інноваційних процесів в майбутньому.

Особистісно-креативний компонент поєднує якості особистості, необхідні для запровадження та створення інновацій, а саме критичність та незалежність мислення, чутливість до потреб учнів, ініціативність, активність, відповідальність, мужність та креативність. Під креативністю науковці розуміють «здатність висловлювати незвичайні ідеї, нетрадиційно мислити,

швидко розв'язувати проблемні ситуації» [10, 161]. Визначають принаймні шість параметрів креативності: 1) здатність до бачення та постановки проблеми; 2) здатність генерувати велику кількість ідей; 3) гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї; 4) оригінальність – здатність нестандартно реагувати; 5) здатність удосконалювати об'єкт, додаючи деталі; 6) здатність вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу та синтезу [5, 177].

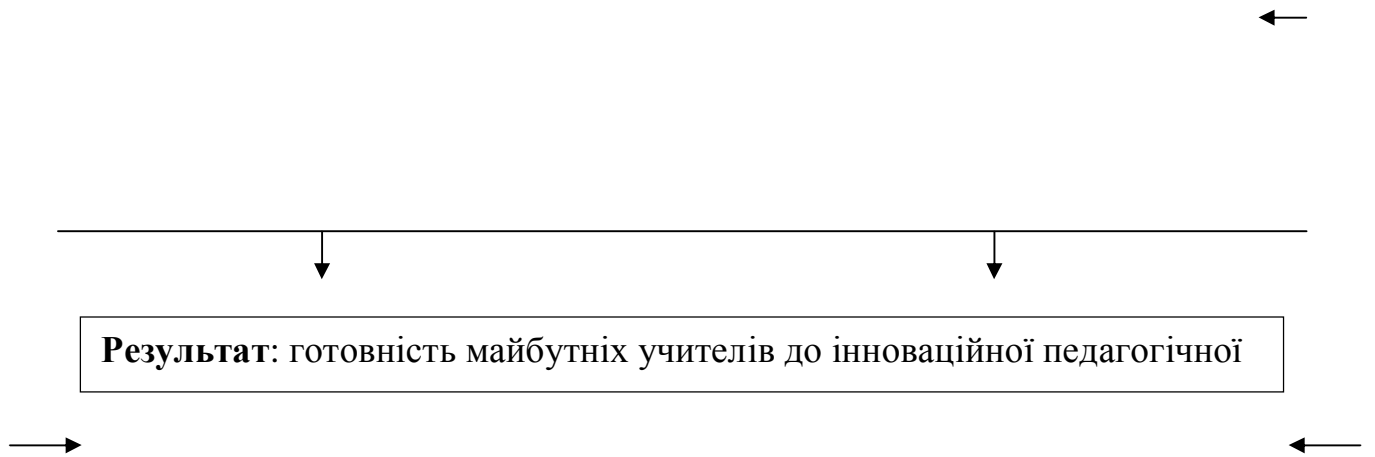

Рис. 1.

До технологічного компоненту ми відносимо поінформованість про нововведення в освіті, сучасні педагогічні технології; володіння прийомами експериментально-дослідної роботи; вміння й навички, необхідні для освоєння, розповсюдження педагогічних інновацій.

Рефлексивний компонент готовності до ІПД проявляється в здатності студентів адекватно аналізувати результати власної діяльності, прогнозувати дидактичний ефект інновації, що запроваджується, порівнювати результати з передбачуваними чи запланованими, виявляти недоліки.

Для формування готовності майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності важливо знати закономірності цього процесу, а також принципи, яким має ця діяльність відповідати. Як відомо, закономірності навчання (педагогічного процесу) – це об'єктивні, стійкі й суттєві зв'язки в навчальному процесі, що зумовлюють його ефективність. Цілісне врахування всіх зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків педагогічного процесу забезпечує досягнення максимально можливих за даних умов результатів виховання [10, 111]. У той самий час В. Кудіна, М. Соловей, Є. Спіцин уважають, що «закон відбиває об'єктивні, суттєві, стійкі зв'язки всередині явища, які виявляють порядок, самоорганізацію, зміни і розвиток. Якщо ж такий характер зв'язку відбувається за певних умов, тобто не завжди, то такі зв'язки виражають закономірності» [8, 22].

На думку І. Гавриш, нехтування закономірностями процесу підготовки

освітян є нині суттєвим недоліком, котрий впливає на створення ефективної системи їхньої підготовки до інноваційної діяльності. Даний науковий термін вона трактує як об'єктивні, загальні, необхідні, стійкі зв'язки між системою становлення студентів як суб'єктів освітніх нововведень і зовнішніми за відношенням до неї соціальними й педагогічними системами, а також зв'язки та залежності між її окремими компонентами.

Ми погоджуємося із ученими (С. Вітвицька, В. Кудіна, М. Соловей, Є. Спіцин та інші), що до основних закономірностей педагогіки вищої школи взагалі та підготовки майбутніх вчителів до інноваційної педагогічної діяльності зокрема, доречно віднести такі:

- чим вмотивованішим є вибір студентом професії вчителя, тим ефективнішим є процес формування його готовності до майбутньої інноваційної педагогічної діяльності;

- «результати навчання і виховання залежать, передусім, від активності самої особистості, від того, наскільки продуктивна її діяльність. На результати впливають також технології, що застосовуються, методи і форми організації навчально-виховного процесу;

- чим педагогічно доцільніше побудований навчально-виховний процес у ВНЗ, тим сильнішим є його вплив на особистість майбутнього спеціаліста;

- чим повніше впливає навчально-виховний процес на усі сфери (вербальну, сенсорну та ін.) особистості, тим швидше відбувається розвиток і виховання студента» [8, 22].

Принцип (від лат. *principium* – початок, основа) – основне, вихідне положення будь-якої теорії, вчення, концепції та ін., провідна ідея, основне правило діяльності [10, 260]. Під принципами організації вищої освіти [8, 23] розуміють вихідні, нормативні вимоги до оптимальної організації і здійснення навчально-виховного процесу у вищій школі. У процесі дослідження ми виявили, що більшість учених (І. Богданова, Н. Клокар, О. Козлова, Л. Подимова, В. Сластьонін та інші) виявляє однастайність лише щодо системності, гуманізації та індивідуалізації як основних принципів, котрим має відповідати підготовка вчителів до інноваційної професійної діяльності. Далі їхні погляди розходяться. Науковці відносять сюди принципи неперервності, інноваційності, науковості, наступності, співпраці і співтворчості, компетентності та інші.

О. Козлова визначає такі принципи: державності, демократизації, гуманізації, науковості, фундаментальності і проблемності, системного підходу, диференціації й індивідуалізації, персоніфікації навчання, взаємозв'язку і взаємодії, оптимального співвідношення теорії і практики, модульності, випереджувального професійного навчання, створення вільного

простору, розвитку, головної ланки, доцільності [7].

І. Дичківська вважає, що інноваційна діяльність вчителя має відповідати принципам інтеграції, диференціації та індивідуалізації, демократизації освіти. «Реалізація цих принципів вимагає переходу від нормативної до інноваційної, творчої діяльності, що передбачає зміну характеру освітньої системи, змісту, методів, форм, технологій навчання й виховання. Метою освіти за таких умов є вільний розвиток індивідуальних здібностей, мотивів, особистісних цінностей різнобічної, творчої особистості» [4, 279].

І. Гавриш до принципів досліджуваного процесу відносить загальнодидактичні принципи і принципи, спричинені закономірностями процесу становлення майбутніх учителів як суб'єктів інноваційної професійної діяльності [2, 120].

У нашому дослідженні до принципів, яким має відповідати підготовка майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності, ми відносимо наступні: *системності і послідовності* у навчанні («засвоєння знань, умінь і навичок у певному логічному зв'язку, коли провідне значення мають істотні риси об'єкта вивчення і у сукупності становлять цілісне утворення, систему» [10, 316]); *гуманізації* («відносини взаємної поваги студентів і педагогів, в основі яких повага прав кожної людини, підтримка почуття власної гідності, розвиток особистісного потенціалу») [8, 23]; *індивідуалізації* (врахування індивідуальних відмінностей та здібностей студентів); *фундаменталізації* (посилення взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки молодшої людини до сучасного життя), *демократизації* навчання.

Відповідно до нашої моделі підготовка студентів до інноваційної педагогічної діяльності засобами ділової гри має також відповідати принципам проведення ділових ігор.

Якщо узагальнити основні правила або принципи проведення ділових ігор, сформульовані такими науковцями, як О. Вербицький [1], В. Платов [9], Є. Хруцький [12] та іншими, то для їхньої організації необхідно:

1. Наочність та простота моделі ДІ («нехтувати неважливим»). Відповідно до специфіки контингенту гравців і розгортання дискусії керівник гри може змінювати її структуру, «підігрувати гравцям». «Гра з жорсткою структурою, з котрої не можливо виключити жодного елементу, не відчуваючи остраху за всю систему, навряд чи може бути віднесена до кращих взірців цього методу навчання» [9, 168].

2. Обов'язкове поєднання імітаційного моделювання конкретних виробничих умов та ігрового моделювання змісту та форм професійної діяльності.

3. Раціональне поєднання ігрової діяльності та діяльності, зумовленою грою. За О. Вербицьким принцип двоплановості ставить перед студентами подвійні цілі, що відображають реальний та ігровий контексти в навчальній діяльності: цілі ігрові та цілі педагогічні.

4. Спрямованість всіх елементів гри на вирішення проблемної ситуації. Ділова гра – не самоціль, а «інструмент», за допомогою якого розвивається мислення майбутнього фахівця. «Це досягається організацією взаємодії учасників гри з пізнавальним змістом професійної діяльності, яка задана в грі конструктивно у вигляді системи проблемних завдань чи конкретних виробничих ситуацій» [1, 134].

5. Принцип спільної діяльності під час постановки гравцями професійно важливих цілей та їхнє досягнення загального вирішення.

6. Правдоподібність експериментальної ситуації. Для цього, за Є.Хруцьким, варто заохочувати гравців виготовляти псевдо реальні документи (розпорядження, заяви, виписки з протоколів), передавати в ігрові групи не лише картки виконавців ролей, а й короткі відомості про працівника (стаж роботи, освіта, сімейний стан і т.і.) [12, 18].

7. Принцип діалогічного спілкування. За О. Вербицьким «навчальні процедури, в яких відсутня можливість для живого спілкування, діалогу, пошуку узгоджених варіантів рішення не є ігровими: ігрова форма занять у такому випадку не лише не створює гру, а й знижує ефективність засвоєння знань» [1, 136].

Провідними підходами до формування готовності майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності засобами ділової гри нами визначено: особистісний, діяльнісний, діалогічний та акмеологічний.

Особистісний підхід передбачає ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії [10, 229].

Діяльнісний підхід ґрунтується на визначенні діяльності основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості. Він передбачає активізацію навчального процесу, зміну відношення тих, кого навчають і переведення їх у позицію суб'єкта пізнання.

Діалогічний підхід «виходить з того, що сутність людини значно багатша, різноманітніша і складніша за її діяльність. Діалогічний підхід заснований на вірі в позитивний потенціал людини, в її необмежені творчі здібності до постійного розвитку і самовдосконалення» [8]. Активність особистості, її потреба у самовдосконаленні розвиваються в умовах взаємовідносин, взаємодії з іншими людьми, спілкування, діалогу. При цьому змінюється стиль відносин між педагогом та студентами, котрі стають рівноправними партнерами навчально-виховного процесу.

Акмеологічний підхід, який досліджує людину як суб'єкта навчальної, професійної, творчої діяльності, зорієнтований на те, що вершин професіоналізму кожен досягає сам. Одним із важливих питань, які вивчає акмеологія, є співвідношення професіоналізму та творчості. Л. Подимова, В. Сластьонін відзначають, що акмеологія як наука про вершину творчого розквіту особистості визначає такі категорії: творчу індивідуальність, процес саморозвитку та самовдосконалення, креативний досвід як результат самоактуалізації, котрі в той самий час складають основу інноваційної педагогіки [11, 53].

Осмишуючи проблему формування готовності майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності шляхом залучення ділових ігор до навчально-виховного процесу, ми дійшли висновку, що дотримання наступних педагогічних умов позитивно впливатиме на цей процес:

- урахування цільового призначення ділових ігор (підготовка до ППД) у процесі конструювання;
- організаційно-методична готовність викладача до використання ділових ігор у навчально-виховному процесі;
- дотримання партнерських, суб'єкт – суб'єктних відносин викладача зі студентами та психологічний комфорт учасників гри, позитивний і доброзичливий емоційний клімат.

До основних структурних компонентів технології підготовки майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності засобами ділової гри внаслідок аналізу та порівняння наявних експериментальних досліджень (М. Воронка, Т. Демиденко, О. Гончарова, Н. Клокар, О. Козлова) нами віднесено змістовий, процесуальний та результативно-оцінний.

Змістовий компонент моделі реалізований у навчально-методичних рекомендаціях з проведення ділових ігор, у диференціації змісту ігор відповідно до їхнього призначення – формування інноваційної компетенції студентів. Розроблені матеріали допомагають викладачам і студентам підготуватися до ділових ігор, підштовхують до пошуку необхідної інформації, вказують на подолання можливих перешкод в ігровій взаємодії та оцінюванні результатів, змушують замислитися над суттю та значенням вибраної гри.

У структурі ділової гри визначають декілька етапів: підготовчий, вступний, власне ігровий, аналіз результатів та підведення підсумків.

Підготовчий етап ми поділяємо на дві частини: 1) аналіз викладачем методів і форм навчання, що використовуються ним у процесі фахової підготовки майбутніх вчителів; припущення про ефективність їхнього

використання та усвідомлення необхідності залучення ділових ігор до навчально-виховного процесу. Далі викладач установлює місце ділових ігор у відповідності до навчального плану та програми курсу; вибирає потрібні наявних розробок або створює власну; 2) інформування студентів про майбутню ділову гру та їхню підготовка до участі.

До процесуального компоненту моделі ми віднесли власне ігровий етап проведення ділових ігор, аналіз результатів та післяігрову дискусію.

Ігрова взаємодія студентів, у якій моделюються умови майбутньої інноваційної діяльності, передбачає формування мотиваційної готовності до залучення й створення інновацій, вмінь і навичок моніторингу нововведень, усвідомлення необхідності проведення педагогічного дослідження, знань щодо нормативного супроводу запровадження інновацій. Позитивний емоційний клімат та партнерські відносини викладача і студентів сприяють розвитку креативності, критичності мислення.

«Ігрове моделювання дає змогу звільнитися від стереотипів, шаблонів мислення, що особливо важливо для розвитку готовності до залучення нововведень у власну майбутню діяльність» [11, 145].

Для формування рефлексивних навичок студентів особливо важливим є заключний етап гри, під час якого учасники розбирають власні дії та їхні наслідки. За О. Вербицьким, «це змістовий розгляд причин, які призвели до одержаних результатів, відповідь не на запитання, які підсумки гри, а на запитання, чому вони виявилися такими, що потрібно взяти до уваги далі, якою інформацією оволодіти» [1, 156].

В. Платов [9] звертає увагу на зворотний зв'язок, елементом якого в грі є система оцінювання. При цьому до оцінювання можна підійти неформально, використовуючи не бальну систему, а словесну. Наприклад, «найбільш коректне рішення», «творчий підхід», «слухна думка», «професійні дії» та інші, які студенти можуть запропонувати самі.

Результативно-оцінний компонент моделі містить комплекс діагностичного інструментарію щодо встановлення дієвості залучення ділових ігор до навчального процесу у ВНЗ з метою підготовки студентів до майбутньої інноваційної діяльності. До критеріїв готовності до інноваційної педагогічної діяльності ми відносимо мотиваційний, особистісно-креативний, технологічний та рефлексивний критерії. Оцінювання рівня їхнього прояву та сформованості відбувається за допомогою емпіричних методів дослідження, а саме: анкетування, тестування, усного та письмового опитування, бесіди, самооцінювання, експертного оцінювання. Ефективність технології залучення

ділових ігор для підготовки студентів до майбутньої інноваційної діяльності встановлюється на основі аналізу одержаних результатів, їхнього порівняння та виявлення динаміки показників рівнів готовності за допомогою методів математичної статистики.

Взаємодія запропонованих закономірностей і принципів підготовки студентів до інноваційної діяльності, принципів і підходів до організації ділових ігор, забезпечення педагогічних умов їхнього проведення уможлиблює, на наш погляд, формування готовності майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Метод. пособие. – М.: Высш. шк., 1991. – 207 с.
2. Гавриш І.В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: Дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Ірина Володимирівна Гавриш; Луганський національний педагогічний університет імені Т. Шевченка. – Харків, 2006. – 563 с.
3. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
5. Дружинин В.Н. Психодиагностика общих способностей. – М.: Издательский центр «Академия», 1996. – 224 с.
6. Игра в тренинге. Возможности игрового взаимодействия / Под ред. Е.А. Левановой. – СПб.: Питер, 2006. – 208 с.
7. Козлова О.Г. Підготовка вчителя до інноваційної діяльності в системі післядипломної освіти: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Державна академія кадрів освіти. – К., 1999. – 235 с.
8. Кудіна В.В., Соловей М.І., Спіцин Є.С. Педагогіка вищої школи. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Ленвіт, 2007. – 194 с.
9. Платов В.Я. Деловые игры: разработка, организация, проведение: Учебник. – М.: Профиздат, 1991. – 191 с.
10. Професійна освіта: Словник: Навч. посіб. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін.; За ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища шк., 2000. – 380 с.
11. Слостенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность. – М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1997. – 224 с.
12. Хруцкий Е.А. Организация проведения деловых игр: Учеб.-метод. Пособие для преподавателей сред. спец. учеб. заведений. – М.: Высш. шк., 1991. – 320 с.